

ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПОРІВНЯННІ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються типології лексики української мови у порівнянні з російською мовою, як складова частина роботи зі збагачення словникового запасу учнів початкових класів шкіл з російською мовою навчання

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку української мовної освіти в умовах полікультурного, полілінгвального, багатонаціонального Криму проблема засвоєння української мови як державної стоїть особливо гостро, адже на території автономії функціонує переважно російська мова. За відсутності належного мовного середовища засвоєння української мови відбувається досить складно. Однак нові умови функціонування української мови як державної потребують розгляду нових підходів до розв'язання проблеми методики її викладання у школах Криму, адже школа повинна забезпечити високий рівень володіння учнями як російською, так і українською мовами. У цьому плані надзвичайно велике значення має правильно організована робота зі збагачення українського мовлення молодших школярів на уроках української мови, яку ми розглядаємо як один із напрямків словникової роботи. Збагачення словникового запасу молодших школярів є базою для розвитку мовлення, зокрема, в умовах навчання другої мови. Саме тому вважаємо необхідним дослідити типології української мови у порівнянні з російською.

Формулювання мети статті. Мета даної статті – дослідити наявні типології лексики української мови у порівнянні з російською та особливості роботи з кожною групою слів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілеспрямована робота із засвоєння словникового складу української мови як другої базується на принципі опори на рідну мову. Тому оволодіння другою мовою відбувається не ізольовано від рідної, а на її основі та характеризується можливістю позитивного переносу.

В дослідженнях Білодіда І.К., Голобородько Є.П., Іваницької Г.М., Канюки С.М., Місяць Н.К., Пашковської Н.А., Кутенко Л.А., Коршун Т.В., Хорошковської О.Н. відзначається, що близькоспорідненість української та російської мов зумовлює наявність великої кількості загальних та схожих елементів у їх словниковому складі, фонетичній та граматичній будові.

Зіставний аналіз словникового складу двох близькоспоріднених мов, також говорить про перевагу загальноживаних слів, які є схожими в обох мовах.. Тому вважаємо доцільним розглянути типологію української та російської лексики.

Порівняльний аналіз лексики під час вивчення мов розглядається у працях Л.В.Щерби, І.К.Білодіда, С.Г.Бархударова, Л.А.Булаховського, А.Є.Супруна. Питаннями складу лексики української мови займалися такі мовознавці, як Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я., Тоцька н.І., Уздиган І.Н.

Детальний порівняльно-зіставний системний аналіз спільних і диференційних явищ російської і української мов належить **Г.П.Їжакевич**, який виділяє 6 груп лексем:

- 1.Спільнослов'янська лексика в українській і російській мовах.
- 2.Спільна східнослов'янська лексика в цих мовах.
- 3.Власне українська і власне російська лексика.
- 4.Старослов'янізми в українській і російській мовах.
- 5.Інтернаціоналізми [1,19].

Наведена класифікація свідчить про те, що в словниковому складі української і російської мов є спільний фонд, який дає можливість української мови російськомовних учнів спиратися на знання з рідної мови.

В методиці викладання української мови у школах з російською мовою навчання першим на потребу врахування чотирьох типів лексем звернув увагу **С.М.Канюка**:

1.Слова, що мають однаковий або дуже близький комплекс звуків, однакове для обох мов значення і незначні розходження у звуковому і буквенному складі (риба, п'ятий).

2.Слова, що мають в обох мовах один і той самий корінь або похідні від однієї основи, але такі, що розрізняються словотворчими елементами (ворожнеча - вражда).

3.Слова, звуковий склад яких різний; вони сприймаються учнями як нові, незнайомі (рік - год).

4.Слова, що мають однаковий комплекс звуків (або незначні розходження у звуковому складі), але з різним значенням (місяць, лист) [2, 51-52].

Цінним у цієї класифікації є те, що наголошується не тільки на засвоєнні значення, але й вимови слів.

Враховуючи труднощі, що виникають під час засвоєння слів української мови, **М.В.Сокирко** виділяє 7 типів лексем:

1.Слова, що мають однакове лексичне значення, вони звучать і пишуться однаково в російській і українській мовах (урок, сон, сумка).

2.Слова, що мають однакове графічне зображення, але відрізняються від російських вимовою голосних, приголосних, іноді наголосом (ворона, чайник, верба).

3.Слова, які майже однаково звучать, але мають неоднакове графічне зображення (син, дим, єнот).

4.Слова, що мають в обох мовах спільний корінь, але різні префікси, суфікси, закінчення (розписка, синя, взяв).

5.Слова, які мають спільний за походженням, значенням корінь, але з різними звуковими і буквеними видозмінами (горько-гірко, моркво – морква, нож - ніж).

6.Слова, що мають інший, порівняно з російською мовою, звуковий і буквенний склад (ліжка, сутінки, яр).

7.Слова, які однаково (або з невеликими розбіжностями) звучать у обох мовах, але мають різне значення (луна, неділя) [3, 20-27].

Автор підкреслює необхідність роботи над значенням і вимовою слів залежно від типу, пропонує конкретні рекомендації щодо засвоєння слів кожного типу в усному мовленні й на письмі.

Цікавою є класифікація **Г.М. Іваницької**, яка на основі порівняльного аналізу визначає типологію слів російської мови за обсягом семантики і лексичної сполучуваності.

Г.М.Іваницька виділяє 4 типи лексем:

1.Слова, що збігаються або подібні за звучанням, мають один і той самий обсяг семантики і подібну лексичну сполучуваність.

2.Слова специфічно російські (такі, що не мають в українській мові відповідників).

3.Слова однакові або подібні за звучанням, але такі, що не збігаються за значенням.

4.Багатозначні слова, що збігаються в одному чи в декількох значеннях, але різні за іншими значеннями [4,22-23].

Треба зазначити, що класифікація Г.М.Іваницької стосується середніх класів, тому вимагає певних коректив для початкових класів. Особливо це стосується рекомендації щодо спонтанного засвоєння лексики, коли не береться до уваги проблема вимови слів. В учнів початкових класів це буде викликати певні труднощі, тому що їх орфоепічні навички ще не сформовані.

Наступна типологія **Л.М.Дукадинова** стосується порівняльного аналізу семантики і форм слів російської та болгарської мов.

Дукадинов Л.М. виділяє 6 груп слів:

1.Слова, що збігаються в обох мовах за формою і семантикою.

2.Слова, котрі збігаються за значенням і подібні за формою.

3.Слова, які розрізняються за формою, але збігаються за значенням.

4. Слова, що збігаються в обох мовах за формою, але різні за значенням (російсько-болгарські омоніми).

5. Слова, які нагадують за звучанням або написанням слова другої мови з іншим значенням (російсько-болгарські пароніми).

6. Слова, близькі за формою, але такі, що не збігаються у семантиці [5,11].

Автор зауважує, що за умови проведення словникової роботи на основі врахування типології лексики є можливість засвоїти 9-10 слів, тобто збагачення мовлення буде відбуватись більш ефективно.

Особливу цінність представляє типологія **Кутенко Л.О.**, яка поглибила та удосконалила попередні методичні класифікації лексики близькоспоріднених мов. У своїй роботі автор приходиться до висновку, що оволодіння українською лексикою «...буде більш усвідомленим, якщо звертати увагу школярів на те, що у словниковому складі української мови мають місце різні слова. Увага і інтерес до них розвиває уміння самоконтролю і самокорекції, що в цілому є позитивним фактором у оволодінні лексичним багатством української мови» [6,8].

Кутенко Л.О., слідом за Канюкою С.М., визначає 4 типи слів:

1. Слова спільного словникового фонду споріднених мов, що мають однакове звучання і незначну відмінність у буквенному складі (так звані спільні слова).

2. Слова спільного словникового фонду, що мають однакову семантику, характеризуються спільністю кореня і різними в обох мовах словотворчими засобами (так звані схожі).

3. Слова специфічні, властиві тільки українській мові.

4. Слова, що мають в обох мовах однаковий комплекс звуків, але різне лексичне значення (міжмовні омоніми) [6,16-17].

Наведена класифікація дозволяє здійснювати диференційований підхід до засвоєння кожного типу лексики.

Для слів першого типу, враховуючи знання їх семантики, змістом роботи є засвоєння вимови та граматичних форм слів. Для слів другого типу – актуалізація знань їх семантики, а в деяких випадках – уточнення семантики і робота над вимовою, запам'ятовуванням слів та вживанням їх у мовленні. Для слів третього типу – семантизація та робота над запам'ятовуванням, вимовою та вживанням слів у мовленні. Для слів четвертого типу – семантизація та оволодіння їх вимовою та вживанням в мовленні [6, 9].

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно наголосити на важливих особливостях роботи зі збагачення українського мовлення російськомовних учнів:

1. Організація процесу збагачення українського мовлення виражальними засобами потребує врахування особливостей слова, як складної, багатоаспектної одиниці мови, а також психолінгвістичних особливостей засвоєння слів в умовах близькоспорідненої двомовності.

2. Необхідна участь у процесі сприйняття матеріалу всіх аналізаторів: слухового, зорового, моторно-рухового, що у свою чергу сприяє швидкому та правильному запам'ятовуванню слів.

3. Близькоспорідненість української та російської мов створює умови як для позитивного, так і для негативного перенесення. Специфічною особливістю збагачення українського мовлення є врахування транспозиції та попередження інтерференції.

4. Для того, щоб максимально використати позитивне перенесення та попередити можливу інтерференцію, необхідно визначити характер збігів та відмінностей семантики, вимови, вживання слів.

Література:

1. Брицин М.Я., Жовтобрюх М.А., Майборода О.В. Порівняльна граматики української і російської мов: 2-е вид. – К.: Вища школа. – 1987. – 270 с.

- 2.Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков: историко-диалектический очерк. – Л.- Наука. – 1972. – 223 с.
- 3.Сокирко М.В. особливості словникової роботи на уроках читання // Початкова школа. – 1980. - № 1. – С. 20-27.
- 4.Иваницкая Г.М. Уроки развития связной речи: Пособие для учителя. -2-е изд., перераб. и доп. – К.: Рад. Школа – 1990. – 224 с.
- 5.Дукадинов Л.М. система словарной работы по русскому языку в болгарской школе (на начальном этапе): Автореф. дис. канд. пед. наук. – М. – 1976. – 22 с.
- 6.Кутенко Л.А. Особенности работы по обогащению и активизации словарного запаса младших школьников в условиях близкородственного двуязычия: автореф. дис. канд. пед. наук. - Киев.- 1986. – 25 с.

В статье рассматриваются типологии лексики украинского языка в сравнении с русским языком, как составляющая часть работы по обогащению словарного запаса учащихся младших классов школ с русским языком обучения.

In the article classifications of vocabulary of Ukrainian are examined by comparison to Russian, as a component of work on enriching of dictionary supply of student junior classes of schools with Russian of teaching.